

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Макух В. В. України та країни Магрибу: реалії та перспективи / В. В. Макух. – Одеса: Фенікс, 2010. – 244 с.
2. Візит до Києва туніської команди зі спортивної боротьби. – Режим доступу: http://www.tunisia.org.ua/news/equipe_de_lutte/
3. Договірньо-правова база між Україною і Тунісом. – Режим доступу: <http://tunis.mfa.gov.ua/ua/ukraine-tn/legal-acts>
4. Культурно-гуманітарне співробітництво між Україною і Тунісом. – Режим доступу: <http://tunis.mfa.gov.ua/ua/ukraine-tn/culture>
5. Політичні відносини між Україною і Тунісом. – Режим доступу: <http://tunis.mfa.gov.ua/ua/ukraine-tn/diplomacy>
6. Протокол про встановлення дипломатичних відносин між Україною і Туніською Республікою. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/788_007
7. Протокол щодо політичних консультацій між Міністерством Закордонних Справ України і Міністерством Закордонних Справ Туніської Республіки. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/788_008
8. Торговельно-економічне співробітництво між Україною і Тунісом. – Режим доступу: <http://tunis.mfa.gov.ua/ua/ukraine-tn/trade>
9. Угода між Урядом України та Урядом Туніської Республіки про регулярне повітряне сполучення. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU93620.html
10. Угода між Урядом України та Урядом Туніської Республіки про торговельно-економічне співробітництво. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/788_002
11. Угода про науково-технічне співробітництво між Урядом України і Урядом Туніської Республіки. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/788_004
12. Україна й Туніс розвиватимуть економічні відносини. – Режим доступу: <http://www.uspp.org.ua/news/586.ukraina-ta-tunis-rozvivatimut-ekonomichni-vidnosini.htm>
13. У Києві з'явилася нова арабська діаспора. – Режим доступу: <http://umma.ua/uk/news/ukraine/2013/06/14/20230>

Ткаченко І.

Науковий керівник – доц. Костюк Л. В.

ОСНОВНІ ВІХИ ВНУТРІШНЬОЇ ТА ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ДЖОНА КЕННЕДІ (1961-1963 РР.)

США – одна із найвпливовіших країн світу. Пройшовши шлях від рабів до світового гегемона, американці довіряли свою долю то демократам, то республіканцям, які змінювали один одного на посту президента. Однією із найяскравіших постатей у свідомості не лише жителів США, а й усієї світової громадськості був та залишається Джон Кеннеді – 35-й президент, який, незважаючи на короткий термін перебування при владі, увійшов у світову історію, закарбувавши своє ім'я в пам'яті мільйонів. У внутрішній політиці сповідував курс «нових рубежів», та чималу увагу приділяв зовнішнім відносинам, вважаючи, що більш пріоритетним є збереження цілісності країни та її авторитету на міжнародній арені, чим прийняття того чи іншого закону або ж його фіаско. Це згодом позначилося на більш активній зовнішній, чим внутрішній політиці президента. Ще до того, як очолити країну, Дж. Кеннеді чітко окреслив для себе, що найважливішим є поєднання світової гегемонії США з покращенням внутрішнього життя в країні.

Чимало праць написано істориками, в яких розкрито не лише політичний портрет та особливості діяльності адміністрації президента, але й передано раніше не відомі сторінки історії США. Зокрема, Ю. Хайдекін у праці «Американские президенты: 41 исторический портрет от Джорджа Вашингтона до Билла Клинтона» аналізує діяльність президентів США, особливу увагу приділяє як внутрішній, так і зовнішній політиці Дж. Кеннеді [1, с. 455-475]. Н. Бабін у своїх статтях розкриває зовнішньополітичну діяльність президента [2, с. 63-66], [3, с. 34-40]. О. Іваницька подає ґрунтовний виклад історії країн Європи та Америки нового часу, розглядає одне із найважливіших питань внутрішнього життя країни в роки президентства Кеннеді – негритянське, зупиняється на особливостях економічного розвитку та міжнародного співробітництва [8, с. 74-76]. Т. Бравну належить ґрунтовна праця з Історії США, в якій він передає основні події, які пережили американці [4, с. 744-754]. А. Громико аналізує 1036 днів президентства, наводить цитати та зупиняється на найцікавіших моментах перебування Дж. Кеннеді при владі [7]. Ю. Баришникова окреслює зовнішню політику США в Колумбії [5], а Н. Фабрика досліджує вплив США в Ірані [10, с. 112-118]. Загалом, науковці особливо увагу приділяли дослідженню історії США в цілому, та окремим подіям зовнішньополітичного курсу, зокрема.

Мета дослідження: проаналізувати основні віхи внутрішньої та зовнішньої політики президента Кеннеді, окреслити коло питань, які йому вдалося вирішити та віднайти зв'язок між внутрішньої та зовнішньої діяльністю.

В інавгураційній промові 20 січня 1961 р., яку Дж. Кеннеді сформулював разом зі своїм блискучим референтом Т. Соренсеном чітко проявилися турботи і амбіції президента. Він призивав до життєвої сили американську націю, яка покликана, на його думку, для захисту свободи: «весь світ має знати, що американці заплатять будь-яку ціну, винесуть будь-який тягар, підтримають будь-якого друга і протистоять будь-якому супротивникові». Пізніше постійно цитованою фразою: «не питай, що може зробити для Тебе Твоя країна, а запитай, що Ти можеш зробити для Твоєї країни» – Дж. Кеннеді закликав кожного зі своїх співвітчизників взяти на

себе особисту відповідальність за розвиток США. З командою Дж. Кеннеді, середній вік якої становив 45 років (проти 56 в адміністрації Ейзенхауера), в Білий дім увійшли новий дух і новий стиль. «Давайте змусимо цю країну знову рухатися, інститут президента повинен був стати як зовнішньо, так і внутрішньополітичних центром натхнення та ініціативи для нації і всього «вільного світу»» [1, с. 461-462].

Відповідно до рекомендацій так званої «нової економічної теорії», представники якої домінували серед економічних радників Дж. Кеннеді, адміністрація взяла курс активного впливу на основні фактори економічного зростання – капіталовкладення, науково-технічний прогрес, освіту і кваліфікацію робочої сили. В 1961 р. адміністрація запропонувала скорочення термінів амортизації основного капіталу для всіх корпорацій, а також 7 %-ву податкову знижку на капіталовкладення для будівництва нових заводів і закупівлю нового обладнання, які були прийняті конгресом в 1962 р. Помітно збільшилися державні асигнування на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи, перш за все у військовій області. У тому 1962 р. конгрес прийняв закон про розвиток і підготовку людських ресурсів, яким поширив державне втручання на сферу професійно-технічного навчання. Прагнучи одночасно не допустити розкручування інфляційної спіралі, адміністрація Дж. Кеннеді вперше в обстановці мирного часу пішла на введення непрямого контролю над цінами і заробітною платою у вигляді так званих «орієнтирів» для підприємств і профспілок. Початок президентства Дж. Кеннеді співпав з фазою циклічного підйому в економіці. Однак вже до весни 1962 р. економічна ситуація помітно ускладнилася: темпи зростання сповільнилися, рівень безробіття завмер на позначці 5,5 %, зменшився й обсяг нових капіталовкладень. У травні до цього додалося падіння курсу акцій на біржі – найрізкіше з 1929 р. Почали загострюватися відносини між адміністрацією і верхівкою великого капіталу. Кульмінацією такого загострення стало зіткнення адміністрації з сталеливарними компаніями на чолі з «Юнайтед Стейтс стіл корпорейшн», які пішли на демонстративне підвищення цін на сталь. Тільки пустивши в хід усі важелі впливу, Білому дому вдалося домогтися скасування цього рішення ціною погіршення відносин з монополіями [9].

Особливе місце у політиці «нових рубежів» посідало негритянське питання. За своєю гостротою та глибиною воно було, за висловом радника президента А.Шлезінгера-молодшого, «найважчою проблемою для президента». Негритянське населення США складало на час президентства Дж. Кеннеді 25 млн. осіб. У зверненні 1963 р. до конгресу Джон Кеннеді підкреслив: «негритянська дитина, народжена у США, має у два рази менше шансів отримати спеціальність, удвоє більше шансів стати безробітною; життя її буде у сім разів коротше, аніж життя білого, а прибутки вдвоє менші». У расовому питанні тактика 35-го президента США була обережною: з одного боку, він намагався зменшити невдоволення білого населення південних штатів та досягти громадянського консенсусу, з іншого, визнавав необхідність припинення дискримінації чорного населення, яка суперечить демократичним ідеалам Америки. На першопочатках адміністрація Білого дому у законодавчому плані обмежилася скасуванням перевірки грамотності при реєстрації виборців (цей закон був провалений у сенаті), підтримкою конституційної поправки про анулювання виборчого податку, схваленого конгресом 1963 р., призначенням афро-американців на державні посади, налагодженням стабільних контактів з їхніми лідерами. У листопаді 1962 р. президент підписав указ про антидискримінаційні заходи щодо чорного населення в житловому будівництві, яке здійснювалося за сприяння федерального уряду; у лютому наступного року конгрес прийняв до розгляду низку урядових законопроектів про допомогу школам, які зарегажують десеграгацію, та про забезпечення виборчих прав чорних американців. Проте «новий виток негритянської революції» (рейси свободи на автобусах, «сидячі страйки» у закладах громадського харчування, криваві сутички з поліцією у травні 1963 р. у Бірмінгемі) примусив Дж. Кеннеді продемонструвати авторитет та силу федерального уряду. Він неодноразово посилав на південь федеральну поліцію, чи федеральні війська, або й використовував національну гвардію для втихомирнення расових заворушень та інцидентів, що виникали під час заборони доступу чорних у школи та університети [8, с. 70-71].

В внутрішній політиці Джон Кеннеді, спираючись на підтримку молодих та амбітних управлінців, проводив «нову політику», свято вірив в могутність США, та робив усе для покращення добробуту жителів країни, шкода що не завжди йому це вдавалося.

Щодо зовнішньої політики, то слід зазначити, що на початку 60-х років ХХ ст. США перебувала в стані «холодної війни» з Радянським Союзом, загостренням якої стали дві кризи, а саме – Карибська та Берлінська. Однією з головних установок уряду Дж. Кеннеді в його відносинах з СРСР та іншими соціалістичними країнами було гасло збереження «балансу сил». Згідно із ним американська політика покликана була не допустити, щоб в результаті яких-небудь міжнародних або внутрішніх подій «рівновага сил» у світі між СРСР і США порушилася на користь соціалізму. «Стратегія США у взаєминах з СРСР, – повідомляв один з американських журналів, – перебуває в процесі змін. Ці зміни спрямовані в бік більш широких контактів та угод з СРСР» [9]. Про це було написано за чотири дні до вбивства Дж. Кеннеді. Проте, відразу ж після обрання його президентом стосунки склалися не так гладко.

У кар'єрі Дж. Кеннеді як політика чималу роль зіграв його брат, саме він вступив в процес переговорів з Г. Большаковим, коли у травні 1961 р. перед самітом Дж. Кеннеді і М. Хрущова було започатковано конфіденційний канал зв'язку між лідерами СРСР і США з метою окреслити коло питань, які будуть обговорюватися на зустрічі [2, с. 66]. На конференції у м. Відні 3-4 червня 1961 р. впевнений у собі Микита Хрущов повідомив ще невпевненому у зовнішньополітичних справах Кеннеді про намір укласти сепаратний мирний договір з НДР. Дж. Кеннеді оцінив цю першу спробу особистої дипломатії як власну поразку, тому що він поступався М. Хрущову в ідеологічній дискусії. На краю атомної війни опинилися держави в драматичній Кубинській кризі в жовтні 1962 року. І тут позиція Дж. Кеннеді характеризувалася обережністю і стриманістю, хоча розміщення радянських ракет середньої дальності з атомними боеголовками на Кубі являло собою безпосередній виклик США [1, с. 467-468].

Ідеологічні суперечності, а також бажання втримати віху першості на світовій арені не покидали ні Дж. Кеннеді, ні М. Хрущова. Карибська криза 1962 р. стала найнебезпечнішим конфліктом у післявоєнних радянсько-американських відносинах, а її врегулювання мало важливе значення для всього людства [3, с. 34].

23 жовтня 1962 р. М. Хрущов надіслав президенту Дж. Кеннеді листа, в якому сповістив про згоду вивести з Куби ракети під контролем ООН у разі відмови США від інтервенції в цю країну. За посередництва Генерального секретаря ООН було досягнуто домовленості, й 21 листопада 1962 року США зняли морську блокаду, а Радянський Союз почав вивозити ракети. У серпні 1963 р. було підписано договір про часткову заборону ядерних випробувань і контроль за озброєнням. Проте «холодна війна» тривала [6, с. 171].

Важко не погодитися із думкою дослідників щодо того, що «саме Дж. Кеннеді належить провідна роль у питанні розв'язання Карибської кризи. Працівники Штабу, який постійно засідав задля вирішення кризи вимагали розпочати бомбардування. Замість цього він обрав «м'який» варіант військово-морського «карантину» та шлях переговорів. Керівники обох держав дійшли порозуміння і знайшли вихід з надзвичайно складного і небезпечного для долі світу конфлікту. Фінал карибської кризи зміцнив авторитет американського президента» [8, с. 78].

Криза минула, й напруга між США та СРСР швидко спала. Допомогло цьому й кілька символічних кроків: угода про продаж Радянському Союзові надлишку американської пшениці; встановлення «гарячої» телефонної лінії між Вашингтоном і Москвою, щоб забезпечувати миттєвий контакт між главами держав, та демонтаж застарілих американських ракет в Туреччині, Італії й Великобританії [4, с. 752].

Окрім відносин з СРСР, пріоритетним для американських зовнішньополітичних інтересів залишався Європейський континент. У травні-червні 1961 р. Дж. Кеннеді здійснив вояж у Європу: у травні зустрівся у Парижі з Ш. де Голлем. Обидва президенти погодилися на тому, що необхідна тверда позиція Заходу у берлінському питанні [6, с. 170].

Та не завжди Дж. Кеннеді виходив переможцем у вирішенні зовнішньополітичних питань. Ще в 1960 – 1961 рр. президент змушений був стати заручником подій та авантюр свого попередника. Після провалу спроби вторгнення на Кубу в квітні 1961 р. президент Дж. Кеннеді оголосив, що, з одного боку, США нібито не має наміру організувати інтервенції проти Острова Свободи, але з іншого – не буде бездіяльним, якщо члени ОАД будуть пасивні перед обличчям «зростання комуністичної загрози» у Західній півкулі [9].

«Ще один такий провал, – гірко виголосив Кеннеді, – і моя кар'єра закінчена». Провал кубинської авантюри не пройшов для Дж. Кеннеді безслідно. Недарма він так боявся його наслідків. За зовнішнім фасадом стриманості, яку демонстрували по відношенню до Дж. Кеннеді його політичні колеги і суперники, ховалося зневагу до його здібностей. Від Кеннеді очікували блискучого успіху, а він підніс правлячим колам США в якості свого «першого подарунка» скандальний провал. Було над чим задуматися тим, хто надавав вирішальний вплив на визначення зовнішньополітичного курсу США [7]. Та, можливо, саме ця поразка стала для Дж. Кеннеді тим поштовхом, який приніс дипломатичні успіхи в майбутньому.

Чималу увагу приділяв Дж. Кеннеді розвитку Латиноамериканського регіону. Пропаганда «спорідненості» Американської революції XVIII ст. і сучасних національно-визвольних революцій, словесна демонстрація «розуміння і співчуття» США «зростаючим очікуванням» народів країн, що розвиваються стали невід'ємними атрибутами політики Кеннеді [9].

«Великим полем битви на захист і поширення свободи сьогодні є Азія, Латинська Америка і Близький Схід, землі народів, що пробуджуються», – заявив президент у посланні конгресові 22 травня 1961 року [8, с. 75].

«Союз заради прогресу» – це була кооперативна міжамериканська програма, яка повинна була сприяти економічному прогресу і зміцненню демократії в латиноамериканському регіоні шляхом використання зарубіжної допомоги та мобілізації внутрішніх ресурсів латиноамериканських країн [5]. Програма «Союз заради прогресу» передбачала фінансову допомогу Сполучених Штатів латиноамериканським країнам у розмірі по 2 млрд. доларів (1,1 млрд. — урядова допомога; 0,9 млрд. — приватні капіталовкладення і позики міжнародних фінансових організацій) щороку упродовж 10 років [6, с. 169].

У 1962 р. уряд Дж. Кеннеді підписав Женевські угоди про нейтралізацію та мир в Лаосі. Але одночасно воно посилив підривні дії проти патріотичних сил, а головне – прийняв рішення про подальше розширення втручання і «боротьби проти комунізму» у В'єтнамі. В інших районах Азії, на Близькому і Середньому Сході уряд Кеннеді проводив більш «мирну» неокolonіалістську політику. Він, зокрема, доклав чимало зусиль, щоб поліпшити відносини з такими ключовими країнами цих регіонів, як Єгипет і Індія. Особливі надії щодо останньої у нього викликав конфлікт на індійсько-китайському кордоні восени 1962 р. Проте, незважаючи на дипломатичні маневри, збільшення економічної, продовольчої, а в період цього конфлікту і військової допомоги Індії, уряду Дж. Кеннеді не вдалося змусити відійти цю велику азіатську країну від політики позитивного неприєднання [9]. У 60-ті рр. XX ст. США мала сильний вплив на політичне, економічне та соціальне життя Ірану. Проте, американський уряд не врахував специфіку мусульманської країни та не приділяв достатньої уваги людському фактору. Реформи спиралися на вищі щаблі соціальної ієрархії суспільства [10, с. 118].

21 серпня 1963 р. президент скликає в Білому домі надзвичайну нараду по в'єтнамській проблемі. На ній було прийнято рішення відмежуватися від дій уряду Дьєма. 23 серпня держдепартамент виступив із заявою, що «уряд Південного В'єтнаму порушив домовленості про те, що він проводить політику примирення з буддистами і що США засуджує репресивні заходи подібного типу» [7].

У 1961 р. була значною мірою розширена американська дипломатична служба в Африці. У держдепартаменті з'явилися нові африканські відділи. В якості урядових гостей в США запрошувалися численні африканські делегації. У 1961 році США відвідують керівники 11 країн Африки, в 1962 році – 10 країн. Розвиток особистих контактів з керівниками молодих африканських держав Дж. Кеннеді вважав найбільш ефективним методом активізації американської зовнішньої політики в Африці. За допомогою

«особистої дипломатії» Дж. Кеннеді прагнув домогтися підвищення в Африці американського престижу. Під час зустрічей і бесід з африканськими політичними діячами він говорив про «розуміння африканських проблем». На перших порах ці висловлювання дехто з африканців прийняв за чисту монету. Тим часом дипломатія США все ширше використовувала неоколоніалістські методи для того, щоб зберегти на африканській землі старі порядки [7].

Дж. Кеннеді підрахував, що 80 відсотків проблем, які йому довелося розв'язувати, були зовнішньополітичними. Саме у цій царині він мав можливість проявити свою волю і талант, адже ні конгрес, ні конституція не ставили тут особливих бар'єрів [8, с. 74]. Чимало проблем вдалося на міжнародній арені розв'язати Дж. Кеннеді. Саме в роки його правління було налагоджено відносини з Радянським Союзом, врегульовано Карибську кризу, здійснено чималу допомогу країнам Африки та Латинської Америки, а також країнам Азії. Не всі проблеми вдалося вирішити у внутрішньому житті країни, та на заваді цьому стала куля, яка перервала 1000-денне правління президента.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Американские президенты: 41 исторический портрет от Джорджа Вашингтона до Билла Клинтона / под ред. Ю. Хайдекина. – Ростов-на-Дону: изд-во «Феникс», 1997. – 640 с.
2. Бабік Н. Роль особистих каналів зв'язків Дж. Кеннеді – М. Хрущов у врегулюванні Карибської кризи 1962 року / Н. Бабік // Вісник КНУ. Сер. Історія. – К., 2005. – Вип. 80/81. – С. 63 – 66.
3. Бабік Н. Адміністрація Дж. Кеннеді та проблема радянських ракет на Кубі / Н. С. Бабік // Історичний журнал. – К., 2005. – № 4. – С. 34 – 40.
4. Бравн Т. Дж., Дейвід Ш. .Історія Америки (6-те видання) / Т. Дж. Бравн, Ш. Дейвід ; [пер. англ. Л. Пригула, Г. Сташків, О. Щур]. – Львів: Літопис, 2010. – 904 с.
5. Барышникова Ю. С. Внешняя политика США в Колумбии в 1961 – 1963 гг. / Ю. С. Барышникова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/19422/1/iuro-2013-112-22.pdf>. – Назва з екрану
6. Воробець В. Зовнішньополітична доктрина адміністрації Дж. Кеннеді / В. Воробець // Студентський науковий вісник ТНПУ ім. В. Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – Вип. 12. – С. 168 – 172.
7. Громыко А. А. 1036 дней президента Кеннеди / А. А. Громыко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://usa-history.ru/books/item/f00/s00/z0000007/index.shtml>. – Назва з екрану.
8. Іваницька О. П. Новітня історія країн Європи та Америки. Навчальний посібник / О. П. Іваницька. – Вінниця: видавництво «Фоліант», 2003. – 560 с.
9. История США: у 4 т. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://udik.com.ua/books/book-133/chapter-3552/>. – Назва з екрану.
10. Фабрика Н. Впровадження «реформ зверху» в Ірані у 60-ті роки ХХ ст. та роль у цьому процесі уряду Кеннеді. / Н. Фабрика // Університет. Іст.-філ. Журнал. – К., 2008. – № 5. – С. 112 – 118.

Табас Т.

Науковий керівник – Удич З. І.

ОСНОВИ ПЕДАГОГІЧНОГО ЕТИКЕТУ В ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛЯ ТА УЧНЯ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ

В процесі взаємодії із дітьми з особливими освітніми потребами вчитель разом із командою має оволодіти основними правилами педагогічного етикету, які покликані спростити спілкування з такими дітьми, налагодити ефективну взаємодію із ними, створити комфортні умови, позитивне психологічне середовище для цих дітей. Крім цього, учні з типовим розвитком отримують емпіричний досвід спілкування із людьми з особливими потребами.

Найперший і найголовніший принцип у спілкуванні з учнем з особливими освітніми потребами – це бачити в ній особистість, а не її інвалідність [4].

Таблиця 1.

Визначальні принципи етикету спілкування із людьми з особливими потребами [1; 2; 4]

№	Основні принципи етикету
1	Розмовляючи з людиною, яка пересувається на візку, намагайтеся розташуватися так, щоб її та ваші очі були на одному рівні. Якщо ви стоїте, варто відійти, щоб співрозмовник у візку не закидав голову, дивлячись вам в обличчя.
2	Ніколи не торкайтеся людини з інвалідністю чи їх допоміжних засобів пересування без їх дозволу. Візок, крісло – це частина недоторканого простору людини. Опиратись на візок — це те саме, що опиратися на саму людину. Це не ввічливо, і людина у візку може втратити баланс.
3	Не робіть висновків, що особа з інвалідністю потребує допомоги, тому що вона має інвалідність. Те, що Вам може здатись «боротьбою» чи подоланням перешкод, для когось може бути гарно скерованим звичайним процесом – у власному темпі та власним шляхом. Завжди спочатку спитайте, і якщо особа каже Вам, що він/вона не потребує Вашої допомоги, просто прийміть цю відповідь. Не нав'язуйте свою допомогу й не ображайтесь, якщо від Вашої пропозиції відмовляться.